

Konrad Słowiński

(*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*)

Płace personelu urzędniczego radomskiego Magistratu w latach 1915–1939

Wiek XIX to okres, w którym zaczęły kształtować się najważniejsze narodowe modele administracji publicznej. Polska pozbawiona własnej państwowości zmuszona została do stosowania w tej materii rozwiązań narzuconych jej przez kraje zaborcze. Dopiero wybuch I wojny światowej i opanowanie ziem byłej Kongresówki przez wojska państw centralnych dały sposobność do powolnego tworzenia własnego modelu administracji, który musiał jednak uwzględniać założenia przyjęte jeszcze w okresie rozbiorów. W tym historycznym rozwoju struktur administracyjnych pojawił się problem zapewnienia aparatu administracyjnemu odpowiednich kadr. Urzędnicy, mający stanowić zręb odbudowywanej administracji, pochodzili z różnych zaborów, w związku z tym posiadali odmienne kwalifikacje i przygotowanie zawodowe. Niemniej jednak należy podkreślić, że praktyka zdobyta przez polskich urzędników pracujących w administracji zaborczej była niezwykle przydatna. Ich umiejętności okazały się szczególnie cenne, gdy społeczeństwo polskie zaczęło tworzyć swój własny aparat administracyjny.

Urzędnicy stanowili najliczniejszą grupę wśród wszystkich pracowników miejskich radomskiego Magistratu (Zarządu Miejskiego)¹. To przede wszystkim

¹ Nazwę Magistrat, jako określenie władz miejskich, wprowadzono na podstawie ukazu carskiego z 29 września/11 listopada 1842 roku Zastąpiono w ten sposób dotychczasową nazwę – Urząd Muncypalny. Zgodnie z rozporządzeniem Naczelnego Wodza Armii z dnia 18 sierpnia 1916 roku, *odnoszącym się do ordynacji miejskiej Kielc, Lublina, Piotrkowa i Radomia* organami wykonawczo-zarządzającymi gmin miejskich na terenie okupacji austro-węgierskiej miały być w dalszym ciągu działające kolegialnie Magistraty, zwane też czasami Zarządami Miejskimi. Zadania te wykonywały za pomocą swych urzędów nazywanych – tak jak i ich władze stanowiące – Magistratami (rzadziej Zarządami Miejskimi). Według dekretu Naczelnika Państwa z 4 lutego 1919 roku o samorządzie miejskim funkcje wykonawczo-zarządzające w miastach nadal pełnić miały Magistraty. Zmiany w zakresie władz miejskich wprowadzała dopiero tzw. *Ustawa scaleniowa z 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego*, zgodnie z którą organem zarządzającym w miastach był odtąd Zarząd Miejski. Natomiast nazwę

kim od nich zależało sprawne funkcjonowanie urzędu. Dlatego też głównym celem władz miasta stało się zapewnienie profesjonalnych i rzetelnych kadr, które dawałyby rękojmię należytego wykonywania zadań publicznych. Niestety obsada urzędnicza nowo powstającego w tym czasie Magistratu daleka była od tej, którą opisał w swym „typie idealnym” Max Weber. Sytuacji dodatkowo nie poprawiał fakt, że urzędnikom przyszło przez długi czas pracować na podstawie dawnego prawa rosyjskiego, które wyrosło z odmiennych tradycji i nierzadko nie do końca odpowiadało realiom nowo tworzącej się administracji. Złe warunki ekonomiczne kraju i zbyt małe zarobki urzędników miały znaczny wpływ na obniżenie ich poziomu moralnego, co z kolei przekładało się na narastającą wciąż korupcję i nadużycia w sposobie załatwiania spraw urzędowych.

Celem niniejszego artykułu jest szczegółowe omówienie najważniejszych kwestii dotyczących położenia materialnego kadry urzędniczej radomskiego Magistratu w latach 1915–1939. Z tego względu, iż prawo do wynagrodzenia było i jest najważniejszym uprawnieniem przysługującym każdemu pracownikowi oraz ma ogromny wpływ na sposób i jakość wykonywanych przez niego obowiązków, bliższe przedstawienie tej problematyki okazało się niezwykle istotne². Omawiając sprawy położenia materialnego, uwagę skupiono także na takich zagadnieniach, jak dodatki, zapomogi i zasiłki, które przysługiwały urzędnikom radomskiego Magistratu czy też problemie korupcji. Nie mniej istotne stało się poruszenie tematyki dotyczącej urlopów wypoczynkowych oraz zabezpieczenia emerytalnego. W artykule nie zapomniano również podjąć niektórych kwestii odnoszących się do warunków pracy, tj. godziny urzędowania czy też zachowania samych urzędników.

Po opuszczeniu w połowie 1915 roku przez administrację rosyjską obszaru dawnego Królestwa Polskiego i opanowaniu tych ziem przez wojska państw centralnych, władze austriackie poleciły Komitetowi Obywatelskiemu miasta Radomia powołanie Zarządu Miejskiego oraz wytypowanie kandydatów z miejscowego społeczeństwa, którzy weszliby do jego grona. Do głównych zadań zarządu miało należeć ponowne zorganizowanie Magistratu, a także prowadzenie wszelkich spraw miejskich. Po zatwierdzeniu składu personalnego Zarządu Miejskiego, na swym pierwszym posiedzeniu w dniu 7 września 1915 roku przystąpił on do tworzenia Magistratu oraz kompleto-

„Magistrat” zachowano jedynie jako określającą kolegium Zarządu; „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 1842, t. 30, nr 99; „Dziennik Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce” 1916, cz. 25, nr 64; „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 13, poz. 140; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz. U.) z 1933 roku, nr 35, poz. 294; Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej: APR), Akta miasta Radomia (dalej: AmR), sygn. 7888, bns; K. Słowiński, *Ustrój samorządu miejskiego w Radomiu w latach 1915–1939*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2014, t. 6(42), nr 3, s. 221–248.

² L. Labocha-Kozar, *Pracownicy i urzędnicy samorządowi*, [w:] *Prawo urzędnicze*, red. K. Chochowski, Radom 2012, s. 142.

wania kadry urzędniczej³. W tym celu wyznaczono dla wszystkich wydziałów etaty stanowisk urzędniczych z uposażeniem, którego wysokość uzależniona była od zajmowanego stanowiska. Jak zaznaczono, ustalenia te miały charakter tymczasowy i *mogły w przyszłości ulec zmianie*⁴, a etaty projektowano prowizorycznie. Co ciekawe, wyznaczenie poborów dla niższych funkcjonariuszy⁵ odłożono wówczas na okres późniejszy. Ustalenia te miały rzeczywicie charakter doraźny, gdyż już na posiedzeniu w grudniu tego roku pensje zostały zmienione. Wiadomo, że oprócz zasadniczego wynagrodzenia, niektórzy pracownicy biurowi urzędu miejskiego mieli możliwość uzyskania dodatkowych korzyści, np. w postaci możliwości zamieszkania w lokalach należących do miasta bądź dodatków pieniężnych na opłacenie czynszu czy przydziału opału. Po ukonstytuowaniu się Rady Miejskiej w 1916 roku⁶ to na jej obradach decydowano o wielkości uposażeń urzędników. Na posiedzeniu w dniu 28 grudnia 1916 roku ustalono, że wynagrodzenie roczne prezydenta miasta składać się miało z pensji w kwocie 3600 rb oraz z dodatku na mieszkanie, opał, światło i „usługę” w kwocie 900 rb, co dawało sumę 4500 rb⁷. Dla porównania, sekretarz Magistratu w tym czasie zarabiał 1200 rb rocznie, a kancelista wydziału ogólnego – 540 rb rocznie⁸.

Jeżeli chodzi o wysokość uposażenia w tym czasie, należy stwierdzić, że dosyć często ulegało ono zmianie. Sytuacja taka spowodowana była brakiem przepisów wyraźnie wskazujących grupy uposażeń dla poszczególnych etatów. Ponadto pensje urzędników zatrudnionych w różnych wydziałach, ale na równorzędnych stanowiskach, często znacznie się od siebie różniły. Zapewne stąd też wzięły się zachowane licznie w aktach próby pracowników miej-

³ W sumie Zarząd Miejski odbył 55 posiedzeń, od 7 września 1915 roku do 30 listopada 1916 roku; APR, AmR, sygn. 7970, s. 1; *Kalendarz radomski na rok przystępny 1916. Na dochód Komisji Szkolnej*, Radom 1915, s. 87–88; G. Łuszkiewicz, *Rada Miejska Radomia w okresie od 28 XII 1916 do 23 III 1919 roku*, [w:] *70 rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę 1918–1988. Materiały pokonferencyjne*, Radom 1989, s. 59; J. Orzechowski, *Ustrój administracyjny, [w:] Radom. Dzieje miasta w XIX i XX wieku*, red. S. Witkowski, Warszawa 1985, s. 111.

⁴ APR, AmR, sygn. 7970, s. 10.

⁵ Do grupy niższych funkcjonariuszy radomskiego Magistratu zaliczono osoby zatrudnione na etatach woźnych, stróży, gońców itp. Z tego względu, iż pracownicy ci nie uczestniczyli w procesie realizowania i załatwiania spraw, a także nie wykonywali żadnych czynności kancelaryjnych, nie byli zaliczani do grupy urzędniczej. APR, AmR, sygn. 8547, bns; APR, AmR, sygn. 7886, s. 2.

⁶ W przypadku miasta Radomia pierwsze wybory do Rady Miejskiej odbyły się 7 grudnia 1916 roku i oparte zostały na *ordynacji wyborczej dla miast: Kielc, Lublina, Piotrkowa i Radomia*, wydanej przez C. i K. generał-gubernatora Karla Kuka w dniu 31 października 1916 roku. Organizacyjne posiedzenie Rady Miejskiej odbyło się 28 grudnia 1916 roku. Wybrano na nim prezydenta oraz wiceprezydentów; APR, AmR, sygn. 7897, s. 1–2; „Gazeta Radomska” 21 grudnia 1916, nr 285, s. 12.

⁷ APR, AmR, sygn. 7920, s. 6.

⁸ APR, AmR, sygn. 8328, bns.

skich o podwyższenie czy też wyrównanie pensji. Uchybienia w tym względzie dostrzegła również komisja finansowo-budżetowa⁹, która na posiedzeniu Rady Miejskiej z dnia 4 października 1917 roku postawiła pod obrady wniossek o *dokładne przestudiowanie sprawy uposażenia urzędników miejskich, skasowanie posad zbytucznych, zreorganizowanie podziału czynności w ten sposób żeby mniejsza ilość urzędników mogła wykonywać potrzebną pracę i opłacać ich odpowiednio, żeby tylko z Magistratu czerpali swe utrzymanie i pracę swą wyłącznie dla Magistratu poświęcali jak również ustanowienie jednakowych pensji we wszelkich wydziałach Zarządu Miejskiego dla stanowisk równorzędnych przy czym każdy urzędnik winien mieć prawo do periodycznych dodatków*¹⁰.

Materialne położenie urzędników nie było najlepsze. Zdawały sobie z tego sprawę także władze miasta. W 1918 roku stworzono projekt dodatku drożyznianego, który został przewidziany w budżecie Radomia na tenże rok. Na ten cel przeznaczono sumę 300 tys. kor., czyli równowartość połowy wynagrodzenia wszystkich pracowników miejskich, które wyniosło 600 tys. kor. Prawo do dodatków drożyznianych miały posiadać tylko te osoby, które *cały swój czas poświęcają wyłącznie dla dobra miasta, to jest, że posada zajmowana przez pracownika stanowi dla niego podstawowe zarobkowanie*¹¹. Tym samym do grupy tej zaliczono prezydenta, a także niższych funkcjonariuszy miejskich. Po wejściu w życie ustawy z dnia 27 stycznia 1920 roku w sprawie przyznania nadzwyczajnego dodatku drożyznianego wysokość pobieranej przez urzędników radomskiego Magistratu dopłaty została zrównana z dodatkiem przysługującym funkcjonariuszom państwowym¹². Ponadto wszyscy pracownicy Magistratu miasta Radomia, a zatem również i urzędnicy, otrzymywali dodatkową aprowizację na podstawie instrukcji z 8 października 1919 roku¹³. Według niej dodatkowe normy żywnościowe wynosiły miesięcznie: 6 kg mąki lub odpowiednią ilość chleba, 0,6 kg kaszy oraz 0,5 kg

⁹ Głównym zadaniem nowo wybranej rady stało się opracowanie własnego regulaminu organizacyjnego. W tym celu powołano specjalną delegację, której efekt prac zaprezentowano w dniu 13 lutego 1917 roku, kiedy to uchwalono *Tymczasowy Regulamin Rady Miejskiej*. Zgodnie z nim do kompetencji rady należało m.in. wybieranie stałych komisji: finansowo-budżetowej, spraw ogólnych, prawnej, spraw technicznych oraz robót publicznych. Komisje te zajmować się miały ważnymi dla miasta kwestiami, zgodnie z przydzielonym im zakresem kompetencji; APR, AmR, sygn. 7874, s. 1–9; sygn. 7897, s. 8–9; sygn. 8011, s. 1 i n.

¹⁰ APR, AmR, sygn. 7897, s. 18.

¹¹ APR, AmR, sygn. 7924, s. 24.

¹² *Ustawa z dnia 27 stycznia 1920 r. w sprawie przyznania nadzwyczajnego dodatku drożyznianego urzędnikom i funkcjonariuszom państwowym, egzekutorom podatkowym, funkcjonariuszom kolei państwowych, nauczycielom szkół powszechnych, zawodowych, państwowych szkół średnich, seminarjów nauczycielskich i preparand oraz szkół wyższych* (Dz. U. z 1920 roku, nr 7, poz. 47).

¹³ „Monitor Polski” 1919, nr 225.

cukru i przysługiwały samym tylko pracownikom, a nie ich rodzinom. Dodatkową aprowizację zniesiono w 1921 roku.

Biurowi pracownicy miejscy otrzymywali również zapomogi na opłacenie wpisów szkolnych za swoje dzieci. Były to opłaty wnoszone przez samorządy lub podległe im dyrekcje zakładów jako wpisowe za dzieci w szkołach średnich bądź prywatnych¹⁴. Rada Miejska na posiedzeniu w dniu 14 maja 1918 roku, *chcąc przyjść z pomocą urzędnikom Magistratu obciążonym dziećmi w wieku szkolnym* uchwaliła, aby *Magistrat wziął na siebie obowiązek płacenia wpisów za dzieci i opracował odpowiedni w tym celu regulamin*¹⁵. Jednakże przez długi czas władze miasta nie wydały żadnych stosownych przepisów w tej kwestii. Należy przypuszczać, że początkowo sprawami wpisów szkolnych, podobnie jak w przypadku dodatków drożyznianych¹⁶, zajmowała się komisja finansowo-budżetowa, przedstawiając je następnie na posiedzeniach Rady Miejskiej, gdzie kwestie warunków pracy i płacy urzędników radomskiego Magistratu wielokrotnie były podnoszone. Podobna sytuacja panowała m.in. w urzędzie miejskim w Łodzi, gdzie wysokość zapomóg nie była dokładnie określona, a o jej wielkości decydowała specjalna komisja, wybierana na każdy rok szkolny przez władze miasta, która dysponowała w tym celu odpowiednim funduszem wyznaczonym przez Radę Miejską¹⁷. Dopiero 8 stycznia 1924 roku Rada Miejska na swym posiedzeniu przyjęła *Przepisy o opłacaniu wpisów szkolnych za dzieci pracowników miejskich Magistratu miasta Radomia*, które obowiązywały aż do wybuchu wojny¹⁸.

Na posiedzeniu w dniu 8 czerwca 1920 roku przyjęto nową tabelę płac oraz pięć artykułów w sprawie wynagrodzenia pracowników biurowych radomskiego urzędu miejskiego, z wyłączeniem członków Magistratu¹⁹, która wzorowana była na tabeli płac urzędników państwowych, zamieszczonej w tymczasowych przepisach służbowych dla urzędników państwowych z 11 czerwca 1918 roku wydanych przez Radę Regencyjną. Należy zaznaczyć, że przytoczona tabela ma na celu jedynie orientacyjne przedstawienie płac, które ulegały zmianie nawet parokrotnie w ciągu roku.

¹⁴ B. Grześ, *Związki Zawodowe pracowników komunalnych, samorządowych i zawodów pokrewnych 1906–2010*, Warszawa 2011, s. 40.

¹⁵ APR, AmR, sygn. 7925, s. 130.

¹⁶ APR, AmR, sygn. 8960, bns.

¹⁷ *Księga pamiątkowa dziesięciolecia samorządu miasta Łodzi: 1919–1929*, red. J. Holcgreber, Łódź 1930, s. 74.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APR), Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej: UWK I), sygn. 4218, s. 140–141.

¹⁹ APR, AmR, sygn. 8544, s. 48–49.

Tabela 1. Place urzędników Magistratu miasta Radomia w 1920 roku

Kategoria a płacy	Pensja zasadnicza rocznie (Mk)	Dodatek ekonomiczno wojenny	Razem	Dodatek rodzinny	Uwagi
I	24 000	12 000	36 000	Od 50 do 100%	
Ia	22 500	10 500	33 000	Od 50 do 100%	
II	21 000	9000	30 000	Od 50 do 100%	
IIa	19 500	7500	27 000	Od 50 do 100%	
III	18 000	6000	24 000	Od 50 do 100%	
IIIa	16 200	5400	21 600	Od 50 do 100%	
IV	14 400	4800	19 200	Od 50 do 100%	
IV a	13 500	4500	18 000	Od 50 do 100%	
V	12 600	4200	16 800	Od 50 do 100%	
Va	11 700	3900	15 600	Od 50 do 100%	
VI	10 800	3600	14 400	Od 50 do 100%	
VIa	9900	3300	13 200	Od 50 do 100%	
VII	9000	3000	12 000	Od 50 do 100%	
VIIa	8100	2700	10 800	Od 50 do 100%	
VIII	7200	2400	9600	Od 50 do 100%	
IX	6300	2100	8400	Od 50 do 100%	
X	4500	1800	7200	Od 50 do 100%	
XI	4500	1500	6000	Bez dodatku	

Na wniosek członków Magistratu w październiku każdego roku Rada Miejska miała uchwalać na następny rok etaty poszczególnych wydziałów, które wskazywały do jakiej kategorii plac dany urząd powinien być zaliczony. Ponadto zadecydowano, iż dodatek ekonomiczny i rodzinny ustanawiany będzie jedynie na czas wojenny, po czym zostanie zniesiony bądź zmniejszony, zależnie od poprawy warunków ekonomicznych. Zaznaczono również, że pensja zasadnicza w okresie budżetu rocznego mogła ulegać zmianie. Wspomniano jednocześnie, że od 1 maja 1920 roku ustalono etaty poszczególnych wydziałów według opracowanego przez członków Magistratu i przyjętego przez komisję finansowo-budżetową projektu, którego tekstu jednak nie udało się odnaleźć.

Na szczególną wzmiankę zasługuje także uchwała Rady Miejskiej z dnia 13 lipca 1920 roku w sprawie przyjęcia z pomocą urzędnikom i funkcjonariuszom miejskim, którzy dobrowolnie zgłoszą się do szeregów obrony narodowej. Pracownicy zaciągający się do formacji wojskowych uważani byli za pozostających na urlopie i po stawieniu się w ciągu trzech tygodni od zwolnienia z armii ponownie na służbę miejską obejmowali stanowiska

zajmowane poprzednio. Za czas pełnienia służby w szeregach wojskowych każdy pracownik miejski miał prawo pobierania lub przekazywania swej rodzinie całkowitej pensji, przywiązanej do stanowiska, które zajmował w chwili wstąpienia do wojska²⁰. Podobne zarządzenia wydawano wówczas w innych miastach w Polsce. Tak postąpiono m.in. w Łodzi, gdzie tamtejsza Rada Miejska uchwałą z 15 lutego 1920 roku nakazała wypłacić wszystkim pracownikom Magistratu zgłaszającym się do szeregów armii ochotniczej jednorazowo zasilek wojskowy w wysokości miesięcznej pensji oraz comiesięcznie pełne pobory tym osobom, które utrzymywały rodzinę, zaś pracownikom samotnym 50% wynagrodzenia²¹.

W celu ostatecznego uregulowania poborów, zarówno członków Magistratu, jak i wszystkich pozostałych pracowników miejskich, czyli urzędników oraz niższych funkcjonariuszy, władze miasta Radomia w dniu 30 listopada 1923 roku podjęły kilka ważnych decyzji dotyczących płac. Przede wszystkim zapowiedziały wystąpienie do Rady Miejskiej o powzięcie uchwały, na mocy której pracownicy Magistratu pobieraliby wynagrodzenie według *Ustawy z dnia 9 października 1923 roku o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych i wojska*, z tym, że do uposażenia pracowników miejskich miałyby zastosowanie następujące grupy płacy:

Tabela 2. Płace pracowników Magistratu miasta Radomia z 1923 roku

Stanowisko	Kategoria płacy/grupa	Uwagi
Prezydent	IV	
Wiceprezydent	V	
Ławnicy decernenci	VI	
Ławnicy niedecernenci	25% uposażenia prezydenta za potrąceniem dodatków rodzinnych	
Urzędnicy	VII, VIII, IX, X, XI	Szczegółowe płac według uznania Magistratu
Funkcjonariusze niżsi	XII, XIII, XIV, XV, XVI	Szczegółowe płac według uznania Magistratu

²⁰ APR, AmR, sygn. 7928, s. 60.

²¹ *Księga pamiątkowa...*, s. 74.

Tabela 3. Wysokość uposażenia urzędników według *Ustawy z dnia 9 października 1923 roku o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych i wojska*

Grupa uposażenia	Szczelbel uposażenia						
	a	b	c	d	e	f	g
IV	1400	1500	1600	1700	1800		
V	1100	1200	1300	1400	1500	1600	
VI	800	875	950	1025	1100	1175	
VII	600	660	720	780	840	900	
VIII	480	520	560	600	640	680	
IX	390	420	450	480	510	540	
X	330	350	370	390	410	430	450
XI	270	290	310	330	350	370	39

Prócz pensji, pracownicy stali (a zatem także urzędnicy) mieli otrzymać również dodatek na mieszkanie, światło i opał w wysokości 25% pensji zasadniczej. Jeżeli pracownik korzystał z bezpłatnego mieszkania, opału bądź światła dodatek ten podlegał w całości bądź w części potrąceniu. Ponadto ustalono, że podwyżki poborów pracowników miejskich stosowane będą automatycznie jednocześnie z podwyżkami pracowników państwowych²². Rada Miejska na swym posiedzeniu w dniu 8 stycznia 1924 roku zaaprobowwała zaproponowane rozwiązanie w kwestii zarobków.

Warunki płac urzędników miały ulec zmianie z wejściem w życie *Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 30 grudnia 1924 roku o dostosowaniu uposażenia członków zarządu i pracowników związków komunalnych do uposażenia funkcjonariuszów państwowych*²³. Warto w tym miejscu wspomnieć o prawdziwej burzy, jaka rozpętała się w związku z planowanymi zmianami. Jednakże wbrew zabiegom Związku Miast Polskich, pomimo protestów związków komunalnych i wreszcie starań niektórych posłów w Sejmie, rozporządzenie to weszło w życie 31 grudnia 1924 roku. O ile jego postanowienia były korzystne dla urzędników niektórych związków komunalnych, dla innych – zwłaszcza tych większych, posiadających już unormowane warunki pracy i płacy – były krzywdzące. W związku z tym członkowie Magistratu na swym posiedzeniu w dniu 29 stycznia 1926 roku wysunęli cały szereg tez, dotyczących zmian w rozporządzeniu Prezydenta RP²⁴.

W myśl §20 wspomnianego normatywu organy uchwalające związków komunalnych zobligowane zostały do wprowadzenia w formie statutu etatów

²² *Ustawa z dnia 9 października 1923 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych i wojska* (Dz. U. z 1923 roku, nr 116, poz. 924); APR, AmR, sygn. 8340, bns.

²³ Dz. U. z 1924 roku, nr 118, poz. 1073; A. Giedrewicz-Niewińska, *Wybór jako podstawa nawiązania stosunku pracy z pracownikami samorządowymi*, Warszawa 2008, s. 27.

²⁴ APR, AmR, sygn. 8131, bns.

stanowisk służbowych dla pracowników z określeniem wymaganych dla tych stanowisk kwalifikacji i przywiązanych do nich norm uposażenia²⁵. W związku z tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) rozesłało wojewodom wzór statutu zawierający etaty stanowisk służbowych dla pracowników związków komunalnych²⁶. Przy ustalaniu liczby posad w poszczególnych związkach komunalnych pomocne miały być wyniki obserwacji wojewódzkich komisji oszczędnościowych, utworzonych przez Nadzwyczajnego Komisarza Oszczędnościowego²⁷. Komisje (dla spraw samorządowych) miały na celu redukcje wydatków administracyjnych i wskazanie oszczędności w związkach komunalnych. Wyniki ich prac zakończonych pod koniec 1925 roku zostały ujęte w ogólny referat, na podstawie którego opracowano tezy – zasady oszczędności w związkach komunalnych, które jednakże budziły szereg zastrzeżeń Związku Miast Polskich. Głos w tej dyskusji zabrały również władze miasta Radomia, pisząc w obszernym referacie m.in.: *Zdaniem naszym, pracownicy komunalni winni być bezwzględnie lepiej uposażeni niż funkcjonariusze państwowi [...]. Praca taka jest o wiele trudniejsza, bardziej wyczerpująca a tem samem zasługuje na wydatniejsze jej honorowanie*²⁸.

Ostatecznie Rada Miejska na posiedzeniu w dniu 17 września 1925 roku uchwaliła statut etatów stanowisk służbowych dla pracowników Magistratu miasta Radomia z określeniem wymaganych dla tych stanowisk kwalifikacji i właściwych do nich norm uposażeń²⁹. Przy jego opracowaniu oparto się przede wszystkim na nadesłanym przez MSW wzorze statutu. Co ciekawe, dla porównania władze miasta Radomia zwróciły się również pismem z dnia 15 października tego roku do Kalisza i Sosnowca o nadesłanie przyjętych tam przepisów w tym zakresie³⁰. Ustalony w Radomiu statut etatów stanowisk nie objął pracowników będącego wówczas w budowie przedsiębiorstwa wodociągów i kanalizacji oraz cegielni, a także pracowników czasowych przyjętych na służbę pomocniczą niestałą z wynagrodzeniem pozaetatowym wyznaczonym przez członków Magistratu. Poza tym odnosił się do wszystkich pozostałych pracowników miejskich, a zatem również i urzędników. Zgodnie z nim pracownicy biurowi zostali zaszeregowani do grup od VI do XII.

²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o dostosowaniu uposażenia członków zarządu i pracowników związków komunalnych do uposażenia funkcjonariuszów państwowych (Dz. U. z 1924 roku, nr 118, poz. 1073).

²⁶ APR, AmR, sygn. 8205, bns. MSW wydało w dniu 30 czerwca 1925 roku okólnik, w którym zawarto szczegółowe wyjaśnienia do ww. statutu oraz zasady, na jakich powinien być oparty.

²⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 stycznia 1924 r. o ustanowieniu Nadzwyczajnego Komisarza Oszczędnościowego (Dz. U. z 1924 roku, nr 11, poz. 93).

²⁸ APR, AmR, sygn. 8144, bns.

²⁹ APK, UWK I, sygn. 4221, s. 1.

³⁰ APR, AmR, sygn. 8205, bns.

Tabela 4. Stanowiska służbowe i przypisane im grupy uposażenia według statutu etatów stanowisk służbowych z 1925 roku

Stanowisko służbowe	Grupa uposażenia
Naczelnik wydziału	VI lub VII
Starszy referent	VII
Referent	VIII
Pomocnik referenta	IX
Starszy kancelista	X
Kancelista	XI
Pomocnik kancelisty	XII

Sprawa statutu stała się wkrótce przedmiotem sporów pomiędzy władzami miasta a wojewodą, które zaabsorbowały na długi czas działania radomskich władz. Spór ten trwał aż do 1931 roku i oparł się nawet o Najwyższy Trybunał Administracyjny. Nowy statut został zatwierdzony 3 października 1931 roku przez Kierownika Tymczasowego Zarządu Miasta³¹ i obejmował 100 stanowisk pracowników umysłowych (biurowych) i 19 fizycznych. Jeśli chodzi o grupy uposażenia urzędników, nie wprowadził żadnych modyfikacji³². Również kolejny statut opracowany rok później pozostawiał wcześniejsze rozwiązania w tej kwestii. W dniu 28 października 1933 roku wydane zostało rozporządzenie Prezydenta RP o uposażaniu członków zarządu i pracowników związków samorządowych, które nakazywało, aby pobory tych osób obliczane były tak samo, jak w przypadku funkcjonariuszy państwowych i wojska³³. Uwzględniając te wytyczne, władze miasta w 1934 roku przygotowały następny statut, który został za-

³¹ W dniu 1 października 1930 roku Minister Spraw Wewnętrznych rozwiązał Radę Miejską miasta Radomia, złożył z urzędu członków Magistratu, a władzę w mieście powierzył Tymczasowemu Zarządowi Miasta, któremu przysługiwały uprawnienia obu zlikwidowanych organów. Powodem podjęcia takiej decyzji była, według oficjalnego stanowiska władz państwowych, zła sytuacja finansowa miasta. Na czele radomskich władz komisarycznych stanął Kierownik Tymczasowego Zarządu Miasta (od połowy 1934 roku nosił on nazwę Tymczasowego Prezydenta Miasta). Do pomocy w charakterze organu opiniodawczego i doradczego przydzielono mu Radę Przyboczną, która składała się najpierw z 18 osób, a potem została zwiększona do 24 członków, powoływanych przez wojewodę kieleckiego. Tymczasowy Zarząd Miasta sprawował swe funkcje do końca 1934 roku. W roku tym zarządzono wybory do Rady Miejskiej, która ukonstytuowała się 13 grudnia 1934 roku i dokonała wyboru prezydenta Radomia, któremu na początku 1935 roku, po zatwierdzeniu wyborów, Tymczasowy Prezydent Miasta przekazał władzę; APR, AmR, sygn. 7951, s. 53; sygn. 7955, s. 72; APK, UWK I, sygn. 7358, s. 146–149.

³² APR, AmR, sygn. 7996, bns.

³³ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu członków zarządu i pracowników związków samorządowych* (Dz. U. z 1933 roku, nr 86, poz. 667).

twierdzony przez wojewodę kieleckiego 5 stycznia 1935 roku³⁴. Pod względem stopni uposażenia personel biurowy w dalszym ciągu zaszeregowany był od grupy VI do XII. Także przypisane każdemu stanowisku służbowemu konkretne kategorie nie uległy zmianie. Przyjęte w powyższym statucie regulacje odnośnie wynagradzania urzędników obowiązywały aż do wybuchu wojny.

Stosunkowo niewielkie zarobki przy dość dużym obciążeniu pracą spowodowały znaczny wzrost korupcji wśród pracowników biurowych³⁵. Jednym z głównych powodów zwalniania urzędników z zajmowanych stanowisk było właśnie przyjmowanie „oddzielnego wynagrodzenia” od interesantów oraz innego rodzaju nadużycia finansowe. Zła sytuacja materialna i drożyzna panująca w całym mieście zarówno w czasie wojny, jak i tuż po jej zakończeniu sprzyjała rozwojowi tego negatywnego zjawiska³⁶. O jego skali świadczy list prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Radomiu z kwietnia 1919 roku skierowany do prezydenta miasta Radomia, w którym zwrócił się z apelem o okazanie wydatnej pomocy władzom sądowym w ściganiu i zwalczaniu wszelkich przestępstw służbowych, w pierwszym rzędzie mając na uwadze przekupstwa, i prosił o *podawanie do wiadomości urzędu prokuratorskiego bądź władzom śledczym bezpośrednio, lub za pośrednictwem policji [...] o dostrzeżonych i ustalonych nadużyciach*³⁷.

Warunki pracy urzędników radomskiego Magistratu w pierwszym okresie jego funkcjonowania były dalekie od ideału. Nie istniała w tym czasie ani kasa emerytalna, ani kasa przezorności dla urzędników miejskich. Wprawdzie urzędnicy opracowali w końcu 1917 roku projekt kasy przezorności, jednak ostatecznie nie uzyskał on aprobaty komisji Rady Miejskiej³⁸. Brak przepisów normujących prawa i obowiązki tych pracowników miejskich był odczuwalny coraz bardziej. Tę sytuację często wykorzystywali sami urzędnicy. Sprawą dyskusyjną były w tym czasie godziny pracy, a to z powodu częstych zmian w tym zakresie. Początkowo na mocy decyzji Zarządu Miejskiego podjętej na jednym z jego pierwszych zebrań w dniu 17 września 1915 roku zdecydowano, iż praca w biurach Magistratu odbywać się będzie w godz. od 8.30 do 13.00, a następnie od 15.00 do 18.00³⁹. Dopiero później, uchwałą Magistratu z 20 lutego 1917 roku, od dnia 1 marca wprowadzono w biurach urzędu miejskiego jednorazowe urzędowanie w godzinach od 9.00 do 15.00, z czego petenci byli obsługiwani do godz. 14.00.

³⁴ APR, AmR, sygn. 8663, bns.

³⁵ Z. Jankowska, *Profil osobowo-zawodowy i zasady doboru urzędnika*, [w:] *O lepszą jakość kadr w administracji samorządu terytorialnego*, Warszawa 2004, s. 49–50.

³⁶ APR, AmR, sygn. 9204, bns; J. Pawłowski, *Historia systemu służby cywilnej w Polsce*, <http://dsc.kprm.gov.pl/historia-systemu-sluzby-cywilnej-w-polsce-0> [dostęp: 3.09.2012].

³⁷ APR, AmR, sygn. 8543, bns.

³⁸ APR, AmR, sygn. 8334, bns.

³⁹ APR, AmR, sygn. 7970, s. 12.

W czasie tym urzędnicy Magistratu powinni znajdować się na swoich miejscach i spełniać spoczywające na nich obowiązki, zaś na kierowników wydziałów nałożono obowiązek surowej kontroli nad ścisłym przestrzeganiem przez urzędników godzin biurowych. Urzędnicy – codziennie rano – przy wejściu do Magistratu mieli podpisywać się w książce u woźnego, która następnie była odnoszona do gabinetu prezydenta; nie podpisani, czyli spóźniający się, byli uważani za nieobecnych⁴⁰.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że godziny urzędowania radomskiego Magistratu w ciągu lat 1915–1939 zmieniały się dosyć często, głównie z powodu podziału na czas letni i zimowy oraz tzw. angielskich sobót. Również decyzje w sprawie prowadzenia bądź nie książki kontroli przybywających do pracy pracowników biurowych niejednokrotnie ulegały zmianie. Jednakże z analizy materiału źródłowego wynika, że spóźnianie się bądź nieprzychodzenie bez usprawiedliwienia radomskich urzędników do pracy było prawdziwą plagą. Podobnie było w przypadku wychodzenia z urzędu w czasie pracy w celu załatwiania prywatnych spraw. Sytuacji nie zmieniały nawet kary grzywny, potrącenia z dodatków drożyznianych, nagany, a nawet groźby zwalniania z pracy. Od dnia 15 sierpnia 1917 roku wobec wszystkich pracowników urzędu opuszczających dyżur bez usprawiedliwienia się sekretarzowi Magistratu wprowadzono kary dyscyplinarne, które również nie wpłynęły na poprawę sytuacji⁴¹. Każdy z urzędników zobowiązany był do zawiadamiania każdorazowo o niemożności przybycia w danym dniu do biura, jednak tego nakazu również nie przestrzegano. W związku z tym, o wszelkich zastrzeżeniach zaczęto informować konkretnych pracowników pisemnie, często jednak z marnym skutkiem. Jak się wydaje, nawet kolejni prezydenci miasta pozostawali bezradni wobec tego zjawiska: *Pomimo niejednokrotnych wezwań pracowników miejskich [...] niepunktualne uczęszczanie do zajęć biurowych nie tylko nie utraciło swego charakteru chronicznego, lecz przeciwnie, w ostatnich czasach coraz większe przybiera rozmiary*⁴². Jednak uwagi te kierowane imiennie wprost do danego urzędnika nie dotyczyły tylko nieprzestrzegania godzin pracy. Często zdarzało się, że również sama jakość wykonywanych obowiązków pozostawiała wiele do życzenia. Bywały także sytuacje, w których petenci składali skargi na postępowanie⁴³. W późniejszym czasie wprowadzono zasadę, że każde nieprzybycie pracownika powinno być usprawiedliwione pisemnym wyjaśnieniem tego samego dnia do godz. 10.00. W wypadku choroby, niezależnie od pisemnego wyjaśnienia, należało przedstawić zaświadczenie lekarza Kasy Chorych, zwalnające od pracy najdalej w trzecim dniu zachorowa-

⁴⁰ APR, AmR, sygn. 9204, s. 1.

⁴¹ APR, AmR, sygn. 8962, bns.

⁴² APR, AmR, sygn. 7998, okólnik prezydenta miasta Radomia z 11 kwietnia 1924, s. 15.

⁴³ APR, AmR, sygn. 8385, skarga do prezydenta miasta Radomia z 24 października 1923, bns.

nia⁴⁴. Oprócz punktualnego przychodzenia do pracy i właściwego wykonywania powierzonych obowiązków od urzędników wymagano również odpowiedniego zachowania, nie tylko w godzinach pracy⁴⁵. Niewłaściwe postępowania pracowników biurowych często były poruszane w pismach kolejnych prezydentów miasta. W jednym z nich z 19 maja 1938 roku czytamy: *Dochodzą mnie z kilku stron [...] wiadomości, że przy przyjmowaniu stron w biurze nadzoru budowlanego pracownicy tego nadzoru odnoszą się do stron niegrzecznie zarówno co do formy, jak i co do treści. Zdarzają się nawet wypadki bicia pięścią w stół*⁴⁶.

Krzywdzące byłoby rozciąganie przytoczonych zdarzeń na cały personel urzędniczy radomskiego Magistratu. Dla równowagi warto wspomnieć również o wielu urzędnikach wywiązujących się nienagannie z powierzonych im obowiązków, co owocowało przyznawaniem im wielu odznaczeń i orderów. W 1929 roku na wniosek prezydenta miasta wytypowano 84 pracowników (w tym urzędników) do uhonorowania medalem Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości, który został ustanowiony rok wcześniej⁴⁷. Wspomniane wyróżnienie otrzymały wszystkie wnioskowane osoby⁴⁸. Warto w tym miejscu wspomnieć także o przyznawanych medalach Za Długoletnią Służbę. Prawo do nich przysługiwało wszystkim pracownikom umysłowym i fizycznym biura urzędu miejskiego, przedsiębiorstw i szpitali miejskich niezależnie od rodzaju i charakteru wykonywanej pracy. Podstawowym warunkiem jego otrzymania był łączny okres pracy w instytucjach państwowych publiczno-prawnych (np. w samorządzie miejskim, w ubezpieczalniach społecznych itp.), który trwał ponad 10 lat. Do tego okresu pracy wliczano rzeczywistą służbę państwową lub w instytucjach publiczno-prawnych od chwili zawiazania stosunku służbowego, nie wcześniej niż od 11 listopada 1918 roku oraz czas służby wojskowej obowiązkowej i ochotniczej, a także czas ćwiczeń wojskowych. Jak czytamy w piśmie prezydenta miasta Radomia z 1938 roku: *Medal należało nosić na lewej piersi, bezpośrednio po odznaczeniach państwowych polskich, a przed odznaczeniami zagranicznymi*⁴⁹.

Należy również podkreślić, że pracownicy biurowi radomskiego Magistratu bardzo często byli przeciążeni obowiązkami. Zdarzały się sytuacje, w których pracowali 11 godzin na dobę⁵⁰, wykonując także czynności nie należące

⁴⁴ APR, AmR, sygn. 9372, pismo naczelnika wydziału zdrowia publicznego z 24 października 1930, s. 268.

⁴⁵ APR, AmR, sygn. 8851, okólnik Kierownika Tymczasowego Zarządu Miasta z 24 sierpnia 1931, bns.

⁴⁶ APR, AmR, sygn. 8002, s. 39.

⁴⁷ APR, AmR, sygn. 8224, bns; K.W. Kumaniecki, B. Wasiutyński, J. Panejko, *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, Kraków 1929, s. 164.

⁴⁸ APR, AmR, sygn. 8186, bns.

⁴⁹ APR, AmR, sygn. 8552, bns.

⁵⁰ APR, AmR, sygn. 7938, s. 88.

do ich zakresu kompetencji. Z przyjęciem *Pragmatyki służbowej dla pracowników Zarządu miasta Radomia*, przygotowanej przez prezydenta miasta Radomia i przyjętej na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 25 listopada 1924 roku, ustalono czas pracy urzędowej, która powinna trwać w dni powszednie 7 godzin, a w soboty 5 i pół godziny. Niedziele i święta – oprócz nadzwyczajnych wypadków – były wolne od pracy⁵¹. Jak już wcześniej wspomniano, godziny te często ulegały zmianie. Dopiero w 1930 roku MSW w piśmie do wojewodów wskazywało za pożądane, by dostosować godziny pracy urzędów do godzin pracy obowiązujących w centrali⁵².

Dla samego personelu szczególnie ważna była kwestia jego zabezpieczenia emerytalnego, która na początku omawianego okresu funkcjonowania radomskiego urzędu praktycznie nie istniała. Wynikało to z tego, iż na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego – w porównaniu z innymi dzielnicami kraju – brak było stosownych w tej sprawie przepisów⁵³. Wejście w życie ustawy emerytalnej funkcjonariuszów państwowych z dnia 28 lipca 1921 roku również nie rozwiązywało problemu, gdyż jej postanowienia nie zostały rozciągnięte na pracowników samorządowych⁵⁴. W walce o zapewnienie odpowiedniego zabezpieczenia emerytalnego duże zasługi położyły związki zawodowe, które swym działaniem przyczyniły się skutecznie także do ogólnej poprawy sytuacji urzędników. W 1923 roku wszyscy pracownicy radomskiego Magistratu podzieleni byli na dwa związki: Związek Zawodowy Pracowników Miejskich Rzeczypospolitej Polskiej Oddział w Radomiu (utworzony w 1921 roku) oraz Związek Pracowników Miejskich w Polsce (do którego radomski oddział przystąpił w kwietniu 1923 roku)⁵⁵. Jednak nie były one jedynymi istniejącymi w tutejszym urzędzie miejskim. Na przykład w 1919 roku działał także Związek Zawodowy Woźnych⁵⁶. Wspólnym mianownikiem działań przedstawicieli związków była walka o ogólną poprawę bytu pracowników miejskich i wprowadzenie *Pragmatyki służbowej*. W jej tekście wyraźnie zawarto, że pracownikom przysługiwało prawo korzystania z urlopu wypoczynkowego, do uposażenia emerytalnego, a wdowy i sieroty po nich miały prawo do zaopatrzenia wdowiego i sieroc-

⁵¹ APR, AmR, sygn. 8547, bns. *Pragmatyka służbowa dla pracowników Zarządu miasta Radomia* była pierwszym całościowym dokumentem wydanym przez władze miasta Radomia od czasu ponownego zorganizowania Magistratu w 1915 roku, w którym uregulowano wszystkie najważniejsze zagadnienia dotyczące zatrudnionych w urzędzie miejskim (prawa, obowiązki, kwestie obsadzania etatów, zaszeregowania urzędników itp.).

⁵² APR, AmR, sygn. 8072, bns.

⁵³ O. Starbowski, *Zaopatrzenie emerytalne pracowników komunalnych w b. zaborze rosyjskim*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1931, nr 14, s. 512–513.

⁵⁴ *Ustawa Emerytalna funkcjonariuszów państwowych z dnia 28 lipca 1921 roku* (Dz. U. z 1921 roku, nr 70, poz. 466).

⁵⁵ APR, AmR, sygn. 8228, bns; B. Grześ, *op. cit.*, s. 55, 262.

⁵⁶ APR, AmR, sygn. 8334, bns.

go na zasadach określonych w *Przepisach o uposażeniu emerytalnym* zatwierdzonych przez Radę Miejską na początku 1924 roku⁵⁷. Urzędnikowi i jego najbliższej rodzinie zapewniono bezpłatną opiekę lekarską i środki lecznicze przez ubezpieczenie w Kasie Chorych.

Rada Miejska 9 marca 1926 roku uchwaliła nowy *Statut o odprawach i zabezpieczeniu emerytalnym pracowników miejskich miasta Radomia i ich rodzin*⁵⁸, lecz art. 41 tego statutu mówił, że działanie jego zostało ograniczone terminem do czasu wydania państwowej ustawy emerytalnej lub miejskiej normującej prawa emerytalne urzędników i pracowników samorządowych, co nadawało mu charakter prowizoryczności. Przepisy te przewidywały nabycie praw emerytalnych przez wszystkich pracowników miejskich już po 10 latach pracy. W razie utraty zdolności do pracy przed upływem tego okresu z powodu pewnych określonych chorób pracownik również uzyskiwał emeryturę. W przypadku opuszczenia stanowiska nie z własnej winy przed uzyskaniem prawa do emerytury pracownik otrzymywać miał co najmniej trzymiesięczną odprawę. Utrata praw emerytalnych następowała wskutek nałożenia kary sądowej za „przestępstwa hańbiące”. Wdowom i sierotom po pracowniku miejskim zapewniono zaopatrzenie oraz tzw. pośmiertne⁵⁹. W dniu 24 listopada 1927 roku ukazało się długo wyczekiwane rozporządzenie o ubezpieczeniach pracowników umysłowych wydane przez Prezydenta RP⁶⁰. Artykuł 5 tego rozporządzenia wyłączał jednak pracowników komunalnych z grupy państwowych pracowników umysłowych⁶¹. W związku z tym władze miasta we własnym zakresie musiały uregulować kwestię uposażeń emerytalnych pracowników Magistratu. Sprawa stawała się o tyle pilna, iż wojewoda kielecki zdecydował się w dniu 14 października 1931 roku zawiesić także *Statut o odprawach emerytalnych*⁶². Dlatego też ówczesne władze komisaryczne Radomia zmuszone zostały do podjęcia szybkich prac w tym zakresie. Ostatecznie decyzją Kierownika Tymczasowego Zarządu Miasta wprowadzono w dniu 3 marca 1932 roku, po uwzględnieniu poprawek władz nadzorczych, kolejny *Statut o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników miejskich miasta Radomia i ich rodzin*, który w zasadniczych sprawach nie wprowadzał żadnych istotnych zmian⁶³.

⁵⁷ APR, AmR, sygn. 8189 bns; sygn. 7950, s. 211.

⁵⁸ APR, AmR, sygn. 8186, bns; APK, UWK I, sygn. 4218, s. 221–233.

⁵⁹ APR, AmR, sygn. 7950, s. 465, 469–491; APK, UWK I, sygn. 4219, s. 7–23.

⁶⁰ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1927 r. o ubezpieczeniu pracowników umysłowych* (Dz. U. z 1927 roku, nr 106, poz. 911).

⁶¹ H. Czajka, *Powiatowe fundusze emerytalne i komisje wymiaru emerytur w II Rzeczypospolitej na przykładzie powiatowego związku komunalnego w Krasnymstawie*, „Archiwariusz Zamoj-ski” 2010, t. 9, s. 49.

⁶² APK, UWK I, sygn. 4218, s. 40–41.

⁶³ APR, AmR, sygn. 8217, bns; APK, UWK I, sygn. 4219, s. 97, 99–101.

Zgodnie z *Przepisami o urlopach pracowników miejskich* zatwierdzonymi przez Radę Miejską w dniu 20 maja i 26 czerwca 1924 roku⁶⁴ oraz *Pragmatyką służbową* opracowaną w tym samym roku, a także w oparciu o postanowienia *Ustawy z dnia 16 maja 1922 roku o urlopach dla pracowników, zatrudnionych w przemyśle i handlu*⁶⁵ określono zasady przyznawania urzędnikom radomskiego Magistratu urlopów wypoczynkowych, udzielanych w okresie letnim. Pracownikowi stałemu (stabilizowanemu), który przesłużył w służbie miejskiej do 10 lat, przysługiwał urlop wypoczynkowy na czas jednego miesiąca, ponad 10 do 20 lat – 5 tygodni, a powyżej 20 lat – 6 tygodni. Pracownikowi umysłowemu niestabilizowanemu (kontraktowemu) przysługiwało po półrocznej nieprzerwanej pracy 14 dni urlopu, po rocznej zaś urlop miesięczny⁶⁶. Przepisy głosiły ponadto, że w każdym wydziale i przedsiębiorstwie corocznie należało sporządzać plan urlopów, a każda osoba musiała rozpocząć korzystanie z wypoczynku w terminie wyznaczonym w planie. Zmiana pierwotnie ustalonego urlopu mogła mieć miejsce jedynie w wypadkach wyjątkowych, po uprzednim porozumieniu się z naczelnikiem wydziału ogólnego. Pracownik mógł zostać również z urlopu odwołany *o ile tego wymagają ważne i niecierpiące zwłoki względy służbowe, jednak zawsze tylko za pośrednictwem wydziału ogólnego po wyrażeniu zgody na odwołanie p. prezydenta lub p. wiceprezydenta*⁶⁷. Przysługujące urzędnikom urlopy należało wykorzystywać w ciągu roku, gdyż w przeciwnym razie nie były doliczane do urlopu w roku następnym, ani też nie wypłacano ekwiwalentów za ich niewykorzystanie. W 1931 roku wojewoda kielecki zdecydował się uchylić dotychczasowe przepisy w tej sprawie, nakazując władzom miasta Radomia opracowanie nowych wytycznych⁶⁸. Jednak w materiałach źródłowych nie udało się odnaleźć kolejnego regulaminu, który regulowałby kwestię urlopów pracowników radomskiego urzędu miejskiego.

Stali pracownicy umysłowi posiadali legitymacje pracownicze. Niestety nie znaleziono żadnego tego typu dokumentu. Prawo do ich posiadania mieli także ci pracownicy fizyczni, którym były one niezbędne do wykonywania obowiązków służbowych. Z zachowanych przepisów wynika, że legitymacje pracownicze zaopatrzone były w zdjęcie, a okres ich ważności przedłużany był corocznie w wydziale ogólnym. Nowy wzór legitymacji został wprowadzony pod koniec 1938 roku⁶⁹.

Położenie materialne personelu urzędniczego radomskiego Magistratu, zwłaszcza w pierwszym etapie jego funkcjonowania, nie było ani łatwe, ani

⁶⁴ APR, AmR, sygn. 7938 s. 248; APK, UWK I, sygn. 4218, s. 32.

⁶⁵ Dz. U. z 1922 roku, nr 40, poz. 334.

⁶⁶ Prawo do miesięcznego urlopu po przepracowaniu roku służby zgodnie z *Ustawą z dnia 16 maja 1922 roku o urlopach dla pracowników, zatrudnionych w przemyśle i handlu* przysługiwało wszystkim urzędnikom (Dz. U. z 1922 roku, nr 40, poz. 334); B. Grześ, *op. cit.*, s. 40.

⁶⁷ APR, AmR, sygn. 8552, bns; APK, UWK I, sygn. 4218, s. 287–288.

⁶⁸ APK, UWK I, sygn. 4218, s. 32–33.

⁶⁹ APR, AmR, sygn. 8552, bns.

stabilne. Tymczasowość oraz niejednorodność obowiązujących w tym czasie przepisów odnoszących się do kwestii wynagrodzeń urzędników czy też spraw emerytalnych wpływało na obniżenie ich poziomu moralnego, a tym samym odbijało się również negatywnie na działalności samego urzędu. Zdawały sobie z tego doskonale sprawę władze miasta Radomia, które aby ulżyć finansowo zatrudnionym w Magistracie, organizowały dla nich różnego rodzaju pomoc w postaci dodatków pieniężnych, zapomóg czy też zasiłków. Wszystko to miało wesprzeć materialnie urzędników w tych trudnych chwilach pierwszych lat tworzącej się wówczas administracji, której przypadło odradzać się w burzliwym okresie naszej historii. Z upływem czasu i wprowadzaniem kolejnych przepisów, będących *nota bene* bardzo często rezultatem prawdziwej walki toczzonej na różnych polach, daje się zauważyć stopniowe polepszenie sytuacji finansowej urzędników miejskich. Na pewien czas proces ten zachwiał wielki kryzys gospodarczy, jaki wybuchł pod koniec lat dwudziestych XX wieku, powodując pauperyzację ogromnych rzesz społeczeństwa i odbijając się negatywnie na budżetach samych miast, a zatem także i płacach pracowników Magistratów. Jednak mimo tych trudności, pozycję materialną radomskich urzędników przed wybuchem II wojny światowej można uznać za stabilną. Pensje ich może nie były zbyt wysokie, lecz praca w urzędzie stawała się w pewnym sensie namiastką bezpieczeństwa w sytuacji, gdy światowa gospodarka nie do końca doszła jeszcze do siebie po wielkim kryzysie ekonomicznym.

Abstract

Material situation officials of the Municipality of Radom in the years 1915–1939

During World War I, as a result of the offensive of the Central Countries in mid 1915, part of the territory of the former Kingdom Polish – including and Radom – was placed under Austrian occupation. The new authorities instructed the local political elite again to organize the municipality and determine his competence and complete staff personnel. The newly recruited officials they became the largest workers group of the Municipality of Radom. It was from them depend on the smooth functioning of the office. Therefore, a key issue it became regulate matters relating to staff salaries. The issue of regulating salaries of office workers in Radom Municipality in the first period its functioning has not been determined and underwent frequent changes. Same salaries were not high, therefore, the city authorities try to support materially officials organizing them in the form of general help additives cash allowances or benefits. However, all measures taken were temporary only. This state of affairs continued until the mid twenties of the twentieth century when the President's Regulation

of 30 December 1924 municipality have been obliged to introduce in the form of the statute time equivalent positions for employees specifying required for these positions qualifications and standards attached to them salaries. On 28 October 1933 it was issued a further next Regulation of the President of the Republic of Poland. It required that the salaries of these persons were calculated in the same way as for government officials and army. Given these guidelines, the city authorities in 1934 prepared statute, which was approved by the governor Kielce on 5 January 1935. It adopted regulations regarding the remuneration of civil servants be in force until the outbreak of World War II.

Key words: city officials, salary, Radom, municipality

Słowa kluczowe: urzędnicy miejscy, wynagrodzenie, Radom, magistrat

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Kielcach

Urząd Wojewódzki Kielecki I, sygnatury:
4218, 4219, 4221, 7358.

Archiwum Państwowe w Radomiu

Akta miasta Radomia, sygnatury:

7874, 7886, 7888, 7897, 7920, 7924, 7925, 7928, 7938, 7950, 7951, 7955, 7970, 7996, 7998, 8002, 8011, 8072, 8131, 8144, 8186, 8189, 8205, 8217, 8224, 8228, 8328, 8334, 8340, 8385, 8543, 8544, 8547, 8552, 8663, 8851, 8960, 8962, 9204, 9372.

Dzienniki urzędowe

„Dziennik Praw Królestwa Polskiego” 1842, t. 30, nr 99.

„Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 13, poz. 140.

„Dziennik Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce” 1916, cz. 25, nr 64.

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1920, nr 7, poz. 47; 1921, nr 70, poz. 466; 1922, nr 40, poz. 334; 1923, nr 116, poz. 924; 1924, nr 11, poz. 93; 1924, nr 118, poz. 1073; 1927, nr 106, poz. 911; 1933, nr 35, poz. 294; 1933, nr 86, poz. 667.

„Monitor Polski” 1919, nr 225.

Prasa

„Gazeta Radomska” 21 XII 1916, nr 285.

Źródła drukowane

Kalendarz radomski na rok przystępny 1916. Na dochód Komisji Szkolnej, J. Grodzicki i S-ka, Radom 1915.

Opracowania

Czajka H., *Powiatowe fundusze emerytalne i komisje wymiaru emerytur w II Rzeczypospolitej na przykładzie powiatowego związku komunalnego w Krasnymstawie*, „Archiwariusz Zamojski” 2010, nr 9.

Giedrewicz-Niewińska A., *Wybór jako podstawa nawiązania stosunku pracy z pracownikami samorządowymi*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.

- Grześ B., *Związki Zawodowe pracowników komunalnych, samorządowych i zawodów pokrewnych 1906–2010*, Towarzystwo Wydawnictwo [i.e. Wydawnicze] i Literackie, Warszawa 2011.
- Jankowska Z., *Profil osobowo-zawodowy i zasady doboru urzędnika*, [w:] *O lepszą jakość kadr w administracji samorządu terytorialnego*, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2004.
- Księga pamiątkowa dziesięciolecia samorządu miasta Łodzi: 1919–1929*, red. J. Holcgreber, Nakładem Magistratu Łódzkiego, Łódź 1930.
- Kumaniecki K.W., Wasutyński B., Panejko J., *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, Księgarnia Powszechna, Kraków 1929.
- Labocha-Kozar L., *Pracownicy i urzędnicy samorządowi*, [w:] *Prawo urzędnicze*, red. K. Chochowski, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2012.
- Łuszkiewicz G., *Rada Miejska Radomia w okresie od 28 XII 1916 do 23 III 1919 roku*, [w:] *70 rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę 1918–1988. Materiały pokonferencyjne*, Wydawnictwo WSI, Radom 1989.
- Orzechowski J., *Ustrój administracyjny*, [w:] *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX wieku*, red. S. Witkowski, PWN, Warszawa 1985.
- Pawłowski J., *Historia systemu służby cywilnej w Polsce*, <http://dsc.kprm.gov.pl/historia-systemu-sluzby-cywilnej-w-polsce-0> [dostęp: 3.09.2012].
- Słowiński K., *Ustrój samorządu miejskiego w Radomiu w latach 1915–1939*, „Roczniki Nauk Społecznych” 6(42) 2014, nr 3.
- Starbowski O., *Zaopatrzenie emerytalne pracowników komunalnych w b. zaborze rosyjskim*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1931, nr 14.